

УДК 65.012.8; 346.14

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ БЕЗПЕКИ
ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ**

Кріпкий Андрій Юрійович

аспірант кафедри міжнародного бізнесу та економічного аналізу
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

Анотація. На сучасному етапі розвитку економіки України адаптація вітчизняного корпоративного законодавства до загальновизнаних європейських норм є однією з основних передумов досягнення привабливості корпоративного сектору України для інвесторів.

Висвітлено основні законодавчі норми регулювання корпоративної безпеки підприємств в Україні. Наведено основні зміни в законодавстві, що обумовлені європейським вектором економіко-політичного розвитку держави, з зазначенням їх можливого впливу на корпоративний сектор. Наведено критичний аналіз діючих змін корпоративного законодавства з огляду на їх вплив на корпоративну безпеку підприємств України. Визначено, що зміни, які були реалізовані з цих питань на даний момент мають переважно негативні тенденції, адже через підвищення вимог до корпоративного управління в публічних акціонерних товариствах та вимог фондових бірж до перебування акцій цих товариств у лістингу привели до того, що значна кількість підприємств була вимушена змінити форму власності.

Ключові слова: корпоративний сектор, корпоративне управління, корпоративна безпека, правове забезпечення, діючі законодавчі норми.

**LEGAL PROVISION OF CORPORATE SAFETY
OF ENTERPRISES OF UKRAINE**

Kripyky Andrii

Simon Kuznets Kharkov National University of Economics

Summary. At the current stage of development of the Ukrainian economy, adaptation of domestic corporate legislation to the generally accepted European norms is one of the main prerequisites for achieving the attractiveness of the corporate sector of Ukraine for investors.

The main legislative norms of corporate security regulation of enterprises in Ukraine are highlighted. The main changes in the legislation, which are caused by the European vector of economic and political development of the state, with indication of their possible influence on the corporate sector are presented. A critical analysis of the current changes in corporate legislation is given in view of their impact on the corporate security of Ukrainian enterprises. In particular, it is determined that for public joint stock companies and joint-stock companies it is mandatory to create three new types of committees, which should become a pledge of effective corporate governance, which are endowed with real rights for decision-making. In addition, the emergence of such institutions as squeeze-out and sell-out. Sell-out will allow minority shareholders to avoid losses from holding small shares. At the same time, it has been determined that the changes that have been made on these issues are currently mostly negative trends, as the increased requirements for corporate governance in public joint stock companies and the requirements of stock exchanges for the presence of shares in these companies in the listing led to the fact that, that a considerable number of enterprises was forced to change the form of ownership. All this creates unfavorable conditions for the formation and maintenance of corporate security of domestic enterprises, which is directly reflected in the results of their economic activity.

Key words: corporate sector, corporate governance, corporate security, legal framework, current legislation.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація в Україні має не найкращі відголоски для корпоративного сектору: нині існує тенденція щодо зменшення кількості акціонерних товариств, які відіграють важливу роль в економіці держави, адже цей вид господарських товариств створює найбільшу частку ВВП країни. Складна економічна ситуація в Україні породжує підвищений ризик збитковості акціонер-

них товариств. В той же час визначення європейського вектора розвитку держави в моделі міжнародного співробітництва як пріоритетного передбачає використання загальноєвропейських стандартів у галузі права. Особливо актуальним у цьому контексті є проведення такої роботи у сфері корпоративного законодавства. Це зумовлено тим, що на сучасному етапі розвитку економіки України адаптація вітчизняного корпоративного законодавства до загальновизнаних європейських норм є однією з основних передумов досягнення привабливості корпоративного сектору України для інвесторів. З огляду на таке особливої уваги набувають питання корпоративної безпеки підприємств в цілому та формування її правового забезпечення зокрема.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретичним обґрунтуванням питання корпоративного управління, а також у вивченні основних моделей корпоративного управління займалися учені-економісти: І. Ансофф, В. Євтушевський [1], Д. Паунд [11], А. Педько [12], С. Румянцев [13] та ін. Значну увагу дослідженням адаптації корпоративного законодавства України до права ЄС приділяли такі вчені, як О. Р. Кібенко [7], Муравйов В., Мушак Н. [8] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні процеси формування нормативного регулювання корпоративного управління почалися ще на початку 90-х рр. Проте, незважаючи на прийняття досить широкої нормативної бази, багато проблем все ще не вирішено. Корпоративне управління загалом залишилось на досить невисокому рівні.

Мета статті. Визначення діючих законодавчих норм, які можна вважати правовим забезпеченням корпоративної безпеки підприємств в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним нормативним документом, що регламентує діяльність корпоративних (акціонерних) товариств в Україні, є Закон «Про акціонерні товариства» [2]. Цей закон був прийнятий у 2008 р. та поклав початок новому етапу історії корпоративного управління в нашій країні. Відповідно до нього замість відкритих та закритих акціонерних товариств (ВАТ та ЗАТ) з'явилися публічні та приватні акціонерні товариства (ПАТ та ПрАТ), а усі підприємства мали змінити свою форму на нову до 2015 р.

Тоді було введено обмеження щодо кількості акціонерів у ПрАТ, а саме не більше 100 осіб. Тому більшість акціонерних товариств була змушена вибрати публічну форму або реорганізуватися у товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ).

До 2010 р. у структурі акціонерних товариств приблизно 1/3 займали відкриті акціонерні товариства, а 2/3 – закриті. З 2010 по 2015 рр. Державна служба статистики України не публікувала дані про кількість ВАТ, ЗАТ, ПАТ та ПрАТ у зв'язку з тим, що багато підприємств проводили зміну організаційно-правової форми або реорганізацію відповідно до вимог законодавства. Однак досі половина акціонерних товариств не зробила зміну на ПАТ або ПрАТ. На 1 січня 2018 р. в Україні нараховувались 14 710 акціонерних товариств [10], з яких 35% є приватними, а 15% – публічними.

Угода про асоціацію [14], ратифікована Верховною Радою України 16 вересня 2014 р. [6], стала поштовхом до початку активної зміни правового забезпечення корпоративної діяльності та адаптації корпоративного законодавства України до права ЄС. Саме Угода про асоціацію повинна стати системоутворюючим правовим документом, який визначатиме основні параметри поступового входження вітчизняної правової системи, у тому числі корпоративного законодавства, в європейський правопорядок [9].

У 2014 р. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку затвердила нову редакцію стратегічно важливого документа, а саме Принципів корпоративного управління. Він не лише систематизував статус та механізми реалізації положень корпоративного управління, але й узагальнив світові тенденції розвитку у цій сфері, оскільки був створений на базі Принципів корпоративного управління ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку). Прийнято вважати, що саме цей документ узагальнює глобальне бачення складових ефективного корпоративного управління [3].

З 2015 р. було знижено кворум загальних зборів акціонерів з 60% до 50%. Зараз загальні збори акціонерного товариства мають кворум за умови реєстрації для участі у них акціонерів, які сукупно є власниками більш ніж 50 % голосуючих акцій [8].

З травня 2016 р. Закон «Про акціонерні товариства» потребує, щоб усі публічні акціонерні товариства знаходилися у лістингу фондових бірж. При цьому перелік вимог до емітентів щодо внесення та перебування їх акцій у лістингу посилила як Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку, так і фондові біржі. Для того, щоб відповідати хоча б мінімальним вимогам фондової біржі, які висувуються до акціонерних товариств, необхідно вивести до вільного обігу не менше 10 % акцій.

Для виконання нових вимог законодавства акціонерні товариства мали провести певні структурні зміни до 1 січня 2018 р. Багато з них вибрали шлях перетворення з публічної форми на приватну форму акціонерного товариства. Так, у 2015 р. 54% акціонерних товариств були зареєстровані у публічній формі. У 2017 р. їх залишилось лише 30%. При цьому питома вага приватних акціонерних товариств за цей час зросла із 46% до 70% [10].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України про захист прав інвесторів» [3] з 1 травня 2016 р. В Україні введено новий суб'єкт корпоративних відносин, а саме незалежний член наглядової ради (незалежний директор). У моделях корпоративного управління, прийнятих багатьма країнами, незалежний директор – це важлива ланка у прийнятті рішень, і він часто відповідає за контроль виконання управлінських рішень, внутрішній аудит, ризик-менеджмент тощо. В Україні незалежний директор буде членом наглядової ради і, крім участі в реалізації стандартних повноважень наглядової ради, буде наділений деякими специфічними функціями. Насамперед це пов'язане з діяльністю комітетів наглядової ради, створення яких з 1 травня 2016 р. є обов'язковим для публічних акціонерних товариств та акціонерних товариств, 50 і більше відсотків акцій яких прямо чи опосередковано належать державі. Загалом незалежні директори покликані забезпечувати максимально ефективно управління бізнесом і протидіяти зловживанням менеджменту.

В публічних акціонерних товариствах та акціонерних товариствах за участю держави обов'язковими є створення та функціонування трьох видів комітетів, а саме комітету з питань аудиту; комітету з питань визначення винагороди поса-

довцям підприємства та комітету з питань призначень (останні два можуть бути об'єднані). Зазначені комітети складаються виключно або переважно з членів наглядової ради, які є незалежними директорами, й очолюються ними. Комітети мають стати запорукою ефективного корпоративного управління, які наділені реальними правами для прийняття рішень. Адже, наприклад, питання аудиту та винагород розглядає наглядова рада акціонерного товариства відповідно до пропозицій відповідних комітетів. Але нові норми цього Закону можуть трактуватись неоднозначно. Так, наприклад, не існує заборони щодо того, що незалежний директор може бути членом декількох комітетів.

Крім цього, з 1 січня 2016 р. Публічні акціонерні товариства, які перебувають у першій категорії лістингу, зобов'язані забезпечити, щоб наглядова рада принаймні на 25% складалася з незалежних директорів [3]. Розглядаючи критерії незалежності директорів, такі як «відсутність істотної додаткової винагороди від підприємства» та «відсутність істотних ділових відносин упродовж попереднього року між кандидатом на посаду незалежного директора й підприємством», існує сумнів щодо їх об'єктивності. Наприклад, незрозумілим є критерій «істотний», а також якою мірою та в який спосіб він буде визначатися. Слід зазначити, що в європейських країнах таких розмитих вимог не має. На думку Н. Корж [8], з огляду на критерій здатності забезпечувати максимально ефектвне управління бізнесом та протидіяти зловживанням менеджменту ця особа має бути перш за все порядною людиною та освіченим стратегом і, відповідно до українських реалій, не мати жодних економічних зв'язків та ділових відносин з підприємством чи акціонерами.

У січні 2018 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів» № 2210-19 від 16.11.2017 р. [5]. Відповідно до Закону було внесено зміни до 27 нормативно-правових актів. Не виключенням став й ЗУ «Про акціонерні товариства» [4], до якого внесено майже 300 змін. Умовно їх можна поділити на такі основні блоки:

- 1) зміна підходу до поняття публічної та приватної компанії;

- 2) посилення вимог до публічних та спрощення для приватних компаній;
- 3) допуск акцій приватних товариств до торгів на біржі;
- 4) скасування необхідності публікацій у офіційному друкованому виданні Комісії;
- 5) зміна порядку скликання та проведення загальних зборів акціонерів;
- 6) зміна порядку формування та компетенцій Наглядової ради;
- 7) обмеження прав акціонерів;
- 8) перерозподіл повноважень між органами товариства;
- 9) усунення протиріч у процедурах squeeze-out, sell-out & takeover.

Найбільш радикальною можна вважати зміну підходу до визначення публічності компанії. Так, згідно Закону, публічним акціонерним товариством є акціонерне товариство, щодо акцій якого здійснено публічну пропозицію та/або акції якого допущені до торгів на фондовій біржі в частині включення до біржового реєстру. Крім того, до торгів на фондовій біржі допустили акції приватних акціонерних товариств. Наразі вже навіть є угоди на біржі з акціями ПрАТ.

Багато змін запроваджено у питаннях повноважень органів товариства та особливостях формування Наглядової ради. Вперше за історію України було запроваджено абсолютну виключну компетенцію Наглядової ради. Це така компетенція, яка не може бути розглянута навіть вищим органом акціонерного товариства – Загальними зборами акціонерів (окрім випадків, передбачених законом). З офіційних джерел це пояснювалось ризиками скасування у майбутньому рішень Наглядової ради загальними зборами, що викликало ризики та невизначеність для контрагентів. Як на мене – жодних юридичних ризиків для подальшого скасування рішення Наглядової ради не було. Під час обговорення цього законопроекту на офіційному круглому столі неодноразово підіймалось це питання, але залишилось без уваги.

Також важливими змінами Закону є запровадження можливості віднесення до компетенції Наглядової ради повноважень з розпорядження всім майном Товариства та прийняття рішень щодо надання згоди на вчинення правочинів на будь-яку суму. Так, Законом посилено вимоги до незалежних директорів у

складі Ради, практично усунуто щілини через які «незалежними директорами» ставали рядові співробітники материнської компанії, але все ж таки передача такого обсягу повноважень передчасне для українських реалій. Крім того, за такої структури корпоративного управління міноритарні акціонери фактично позбавлені можливості застосувати своє право на обов'язковий викуп при прийнятті рішення про надання згоди на вчинення значних правочинів. Ще міноритарних акціонерів позбавили права на обов'язковий викуп при прийнятті рішення про зміну типу товариства (за певних умов). Найнеприємнішим для міноритарних акціонерів стало позбавлення їх права на викуп при попередньому наданні згоди на вчинення значних правочинів. Тепер ніщо не перешкоджає попередньо погодити правочин, який відбудеться через тиждень, а акціонери нічого не зможуть з цим зробити.

Однією з позитивних змін можна вважати скасування публікацій повідомлень емітента. Це дозволить зменшити витрати акціонерного товариства на корпоративну діяльність. Єдине що дата набуття чинності – 01.01.2019 р. Вимога до публікації повідомлення про скликання загальних зборів акціонерів вже набула чинності, але майже всі Статути мають таку норму. Отже, 2018 рік може стати останнім роком публікацій акціонерних товариств.

Закон [7] ввів поняття домінуючого та значного контрольних пакетів акцій. Домінуючий контрольний пакет акцій – це пакет у розмірі 95 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства. Значний контрольний пакет акцій – це пакет у розмірі 75 і більше відсотків простих акцій публічного акціонерного товариства.

Також Закон ввів такі інститути, як squeeze-out і sell-out. Sell-out дозволятиме міноритарним акціонерам вимагати від акціонера-власника 95% акцій товариства придбання за справедливою ціною акцій, що їм належать. За допомогою цього механізму міноритарні акціонери зможуть уникнути збитків від володіння дрібними пакетами акцій. Інститут squeeze-out передбачає, що акціонер-власник 95% акцій товариства матиме право вимагати від міноритарних акціонерів обов'язкового продажу належних їм акцій.

Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку надається пра-

во здійснювати контроль за виконанням учасниками ринку вимог спеціальних процедур і право вжиття заходів впливу до учасників, які не виконують вказане. Крім того, передбачається обов'язкове розкриття інформації про зміну власників акцій, яким належать 5 і більше відсотків простих акцій публічного акціонерного товариства, про придбання особою пакета акцій в розмірі 50 і більше відсотків або 75 і більше відсотків, або 95 і більше відсотків акцій товариства, а також інформації про таких власників акцій.

Однак, не зважаючи на всі зазначені зміни у законодавчому регулюванні діяльності корпоративного сектору Україна у 2017 р. згідно з оцінками Глобального рейтингу конкурентоспроможності (GCI) з корпоративної етики Україна посідала 102 місце зі 137 країн [15], в той час, коли у 2014 р. 98 місце зі 144 країн.

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна стверджувати, що процес адаптації діючого корпоративного права України до норм ЄС можна охарактеризувати як довготривалий та повільний. Усі зміни, які були реалізовані з цих питань на даний момент мають переважно негативні тенденції, адже через зміни підвищення вимог до корпоративного управління в публічних акціонерних товариствах та вимог фондових бірж до перебування акцій цих товариств у лістингу привели до того, що значна кількість підприємств була вимушена змінити форму власності. Усе це створює несприятливі умови для формування та забезпечення корпоративної безпеки вітчизняних підприємств, що безпосередньо знаходить своє відображення в результатах їх господарської діяльності.

Список література:

1. Євтушевський В.А., Євтушевський В.А., Ковальська К.В., Бутенко Н.В. Стратегія корпоративного управління. Київ: Знання, 2007. 287 с.;
2. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/514-17/page> (дата звернення: 10.01.19);
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів: Закон України від 7 квітня 2015 р. № 289-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/289-19> (дата звернення:

10.01.19);

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах: Закон України від 23 березня 2017 р. № 1983- VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1983-19> (дата звернення: 10.01.19);

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів: Закон України від 16.11.2017 р. № 2210-19 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-19> (дата звернення: 10.01.19);

6. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.;

7. Кібенко О.Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України. Серія «Юридичний радник». Харків : Страйд, 2005. 432 с.;

8. Корж Н., Пожванюк О. Особливості управління в акціонерних товариствах України. *Траектория науки*. 2017. Т. 3. № 6. С. 1–9;

9. Муравйов В., Мушак Н. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Віче*. 2013. № 8. С. 12–18.;

10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.01.19);

11. Паунд Д. Будущая модель корпоративного управления. *Корпоративное управление*; пер. с англ. А. Куницына; ред. Е. Дронова. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2007. С. 86 – 110.;

12. Педько А.Б. Власність, контроль і конфлікт інтересів в акціонерних товариствах. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 325 с.;

13. Румянцев С.А. Українська модель корпоративного управління: становлення та розвиток. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2003. 149 с.;

14. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписана 27 червня 2014 р. / Кабінет Міністрів України. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246581344 (дата звернення: 10.01.19);

15. World Economic Forum. (2018). The Global Competitiveness Report 2017–2018. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>.

References:

1. Yevtushevs'kyu V.A., Yevtushevs'kyu V.A., Koval's'ka K.V., Butenko N.V. (2007) *Stratehiya korporatyvnoho upravlinnya*. Kyiv: Znannya, 287 s.;

2. Pro aktsionerni tovarystva: Zakon Ukrayiny vid 17 veresnya 2008 r. Vol. 514-VI / Verkhovna Rada Ukrayiny. Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/514-17/page> (data zvernennya: 10.01.19);

3. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo zakhystu prav investoriv: Zakon Ukrayiny vid 7 kvitnya 2015 r. Vol. 289-VIII / Verkhovna Rada Ukrayiny. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/289-19> (data zvernennya: 10.01.19);

4. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo pidvyshchennya rivnya korporatyvnoho upravlinnya v aktsionernykh tovarystvakh: Zakon Ukrayiny vid 23 bereznya 2017 r. Vol. 1983- VIII / Verkhovna Rada Ukrayiny. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1983-19> (data zvernennya: 10.01.19);

5. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo sproshchennya vedennya biznesu ta zaluchennya investytsiy emitentamy tsinnykh paperiv: Zakon Ukrayiny vid 16.11.2017 r. Vol. 2210-19 / Verkhovna Rada Ukrayiny. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-19> (data

zvernennya: 10.01.19);

6. Pro ratyfikatsiyu Uhody pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym Spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony: Zakon Ukrainy vid 16 veresnya 2014 r. Vol. 1678-VII / Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 2014. Vol. 40. St. 2021.;

7. Kibenko O.R. (2005) *Yevropeys'ke korporatyvne pravo na etapi fundamental'noyi reformy: perspektyvy vykorystannya yevropeys'koho zakonodavchoho dosvidu u pravovomu poli Ukrainy*. Seriya «Yurydychnyy radnyk». Kharkiv : Strayd. 432 s.;

8. Korzh N., Pozhvanyuk O. (2017) Osoblyvosti upravlinnya v aktsionernykh tovarystvakh Ukrainy. *Traektoryya nauky*. T. 3. Vol. 6. S. 1–9;

9. Muravyov V., Mushak N. (2013) Harmonizatsiya zakonodavstva Ukrainy z pravom Yevropeys'koho Soyuzu v ramkakh Uhody pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu ta YeS. *Viche*. Vol. 8. S. 12–18.;

10. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennya: 10.01.19);

11. Paund D. (2007) Budushchaya model' korporativnogo upravleniya. *Korporativnoe upravlenie*; per. s angl. A. Kunitsyna; red. E. Dronova. Moskva: Al'pina Biznes Buks, S. 86 – 110.;

12. Ped'ko A.B. (2012) *Vlasnist', kontrol' i konflikt interesiv v aktsionernykh tovarystvakh*. Kyiv: Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya». 325 s.;

13. Rummyantsev S.A. (2003) *Ukrayins'ka model' korporativnoho upravlinnya: stanovlennya ta rozvytok*. Kyiv: Znannya, KOO. 149 s.;

14. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym Spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony, pidpysana 27 chervnya 2014 r. / Kabinet Ministriv Ukrainy. Available at: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246581344 (data zvernennya: 10.01.19);

15. World Economic Forum. (2018). The Global Competitiveness Report 2017–

2018. Available at: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>.